Gaeleg yr Alban

Aiseag Chille Chomhghain - Thobar Mhoire
Kilchoan-Tobermory Ferry
Ath Tharracaill
Acharacle
Loch Ailort
Lochailort
A 861
Sron an t-Sìthein
Strontian
Aiseag a' Chorrain
Corran Ferry
A 861

Arwyddon ffyrdd mewn Gaeleg yr Alban a Saesneg ar bwys Salen

Iaith Geltaidd sy'n frodorol i'r Alban yw **Gaeleg yr Alban** neu **Gaeleg** (Gaeleg: *Gàidhlig* [ˈgaːlikʲ]). Mae'n gangen Goidelig o'r ieithoedd Celtaidd. Datblygodd Gaeleg yr Alban, fel Gwyddeleg a Manaweg, o Wyddeleg Canol, ac felly mae'n tarddu o Hen Wyddeleg.

Cynnwys

Nifer siaradwyr
Cyfundrefn enwau
Ynganu
Gramadeg
Treigladau
Cyfeiriadau
Gweler hefyd

Gaeleg yr Alban

Gàidhlig

Siaredir yn	Yr Alban Canada Unol Daleithiau Awstralia Seland Newydd
Rhanbarth	Yr Alban, Cape Breton, Nova Scotia a Swydd Glengarry, Canada
Cyfanswm siaradwyr	57,602 yn yr Alban.[1] Mae gan ryw 92,400 o bobl (tair oed a thros) ddealltwriaeth o Aeleg yn 2001[2] gyda rhyw 2,000 yn Nova Scotia.[3] 1,610 o siaradwyr yn yr Unol Daleithiau yn 2000.[4] 822 yn Awstralia yn 2001.[5] 669 yn Seland Newydd yn 2006.
Teulu ieithyddol	Indo-Ewropeaidd - Celteg - Celteg Ynysig - Goidelic - Gaeleg yr Alban
System ysgrifennu	Lladin (Amrywiad ar Aeleg yr Alban)
Statws swyddogol	
Iaith swyddogol yn	Yr Alban
Rheoleiddir gan	Nid oes asiantaeth reoli, ond mae Bòrd na Gàidhlig yn gorff datblygu i'r Aeleg
Codau ieithoedd	
ISO 639-1	gd

Nifer siaradwyr

ISO 639-2	`gla`
ISO 639-3	`gla`
Wylfa Ieithoedd	`50-AAA`

Siaradwyr Gaeleg yn yr Alban (1755–2011)

Blwyddyn	Poblogaeth yr Alban	Siaradwyr Gaeleg uniaith		Siaradwyr Gaeleg a Saesneg dwyieithog		Cyfanswm siaradwyr Gaeleg	
1755	1,265,380	289,798	22.9%	Anhysbys		Anhysbys	
1800	1,608,420	297,823	18.5%	Anhysbys		Anhysbys	
1881	3,735,573	231,594	6.1%	Anhysbys		Anhysbys	
1891	4,025,647	43,738		210,677	5.2%		
1901	4,472,103	28,106		202,700	4.5%		
1911	4,760,904	8,400		183,998	3.9%		
1921	4,573,471	9,829		148,950	3.3%		
1931	4,588,909	6,716		129,419	2.8%		
1951	5,096,415	2,178		93,269	1.8%		
1961	5,179,344	974		80,004	1.5%		
1971	5,228,965	477		88,415	1.7%		
1981	5,035,315	—		82,620	1.6%	82,620	1.6%
1991	5,083,000	—		65,978	1.4%	65,978	1.4%
2001	5,062,011	—		58,652	1.2%	58,652	1.2%
2011	5,295,403	—		57,602	1.1%	57,602	1.1%

Data cyfrifiad yw ffigurau 1755–2001 a ddyfynnir gan MacAuley.[6] Daw ffigurau siaradwyr Gaeleg 2011 o dabl KS206SC Cyfrifiad 2011 a ffigurau'r boblogaeth gyfan o dabl KS101SC. Sylwer mai ffigurau am rai 3 oed a throsodd yw rhai'r siaradwyr a chyfrifir y canrannau gan ddefnyddio'r boblogaeth oed 3 a throsodd.

Dangosodd Cyfrifiad y Deyrnas Unedig 2001 fod 58,652 (1.2% o boblogaeth yr Alban, tair oed a throsodd)[7] o bobl yn y Alban yn medru'r Aeleg i ryw raddau bryd hynny,[2] Ynysoedd Allanol Heledd yw cadarnle'r iaith. Yn ôl y cyfrifiad, bu gostyngiad o 7,300 yn siaradwyr yr Aeleg ers 1991. Mae ymdrechion i wella'r sefyllfa ac mae'r nifer o bobl ifanc sy'n medru'r iaith wedi codi.[8]

Nid yw'r Aeleg yn iaith swyddogol yn yr Undeb Ewropeaidd, nac yn y Deyrnas Unedig ychwaith, lle nad oes iaith swyddogol *de jure* hyd yn oed. Serch hynny, cydnabyddir yr iaith yn iaith frodorol yn ôl y Siarter Ewropeaidd ar gyfer Ieithoedd Rhanbarthol neu Ieithoedd Lleiafrifol (*European Charter for Regional or Minority Languages*), sydd wedi'i gadarnhau gan Lywodraeth y DU.[9] Yn ogystal, mae Deddf Gaeleg yr Alban (Yr Alban) 2005 yn rhoi cydnabyddiaeth swyddogol i'r iaith, drwy hynny yn sefydlu corff datblygu iaith swyddogol, sef Bòrd na Gàidhlig (*Bwrdd Gaeleg yr Alban*).[10]

Tu allan i'r Alban, mae tafodieithoedd o'r iaith, a elwir yn Aeleg Canada yn bodoli yng Nghanada ar Ynys Cape Breton ac ardaloedd arunig yn Nova Scotia. Mae gan yr amrywiad yma ryw 2,000 o siaradwyr, sy'n cyfrannu at 1.3% o boblogaeth yr Ynys.[11]

Cyfundrefn enwau

Ond am *Gaeleg yr Alban*, gellir cyfeirio at yr iaith hefyd yn *Gaeleg*. Yn yr Alban, yngenir y gair *Gaelic*, wrth gyfeirio at Aeleg yr Alban yn benodol, yn ˈgalɪk (*galyg*), ond tu allan i'r Alban, yngenir y gair fel arfer yn ˈɡeɪlɨk (*geilyg*).

Ni ddylid cymysgu Gaeleg yr Alban gyda Sgoteg, sy'n cyfeirio at fath o'r Saesneg a siaredir yn draddodiadol yn Iseldiroedd yr Alban. Cyn y 15fed canrif, cyfeiriwyd at y math o iaith yma yn *Inglis* ("Saesneg/English"), a chyfeiriwyd at Aeleg yr Alban yn *Scottis* ("Gaeleg yr Alban/Scottish"). Ond ers y 15fed canrif hwyr, daeth yn fwyfwy cyffredin i gyfeirio at Aeleg yr Alban yn *Erse* ("Gwyddeleg/Irish") ac iaith "frodorol" Iseldiroedd yr Alban yn *Scottis*.[12] Heddiw, cydnabyddir Gaeleg yr Alban yn iaith wahanol i Wyddeleg, felly na ddefnyddir y gair *Erse* wrth gyfeirio at Aeleg yr Alban ragor.

Ynganu

Prif erthygl: Ffonoleg Gaeleg yr Alban

Mae gan y mwyafrif o dafodieithodd Gaeleg rhwng wyth a naw prif lafariad ([i e ɛ a o ɔ u ɤ ɯ]), a all fod naill ai'n hir neu'n fur. Hefyd, dwy lafariad wannach sydd, ([ə ɪ]), a fydd yn fyr bob tro. Er bod rhai llafariaid yn drwynol iawn, mae trwynoldeb gwahaniaethol yn brin. Mae rhyw naw deusain ac ambell deirsain.

Mae gan y rhan fwyaf o gytseiniaid ffurfiau daflodol a didaflodi, gan gynnwys system doreithiog o seiniau tawdd, trwynol a chrych (tair sain "l" gyferbyniol, tair "n" gyferbyniol a thair "r" gyferbyniol). Mae'r ffrwydrolion [b d̪ ɡ], a fu'n lleisiol, wedi colli eu lleisio felly mae'r cyferbyniad erbyn hyn yn un anadlu, rhwng [p t̪ k]dianadl a [pʰ t̪ʰ kʰ] anadlog. Mewn llawer o dafodieithoedd, caiff y ffrwydrolion hyn eu lleisio drwy ynganu eilaidd ar ôl gytsain drwynol, e.e. *doras* ('drws') [t̪ɔɾəs̪] ond *an doras* ('y drws') as [ən̪ˠ d̪ɔɾəs̪] neu [ə n̪ˠɔɾəs̪].

Mewn rhai ymadroddion sefydlog, collwyd y ffurfiau cysefin, fel *an-dràsta* ('nawr') o *an tràth-sa* "yr amser".

Ynghanol ac ar ddiwedd gair, mae'r ffrwydrolion anadlog yn rhaganadlog yn hytrach nag anadlog.

Gramadeg

Yn debyg i'r Gymraeg a'r ieithoedd Celtaidd eraill, mae gan Aeleg yr Alban nifer o nodweddion teipolegol diddorol:

- Berf-goddrych-gwrthrych yw trefn sylfaenol y geiriau mewn brawddeg syml sy'n cynnwys berf gryno, nodwedd deipolegol sy'n eithaf prin ymhlith ieithoedd y byd.
- Rhedeg arddodiaid: mae'r ffurfiau cymhleth yn tarddu o uniad arddodiad â rhagenw
- Cystrawennau rhagenwol i ddangos meddiant a pherchnogaeth:

> *Tha taigh **agam*** — "Mae tŷ **gennyf**" (sef, "Mae tŷ **wrthyf**")
> *Tha an cat sin **le** Iain* - "Mae'r gath honno **gan** Iain, Iain biau'r gath honno" (sef, "Mae y gath yna **gan** Iain")

- Rhagenwau pwysleisiol: Mae modd defnyddio ffurfiau pwysleisiol ymhob cystrawen ragenwol.

> *Tha cat agad**sa** ach tha cù agam**sa*** – "Mae cath gennyt ti ond mae ci gennyf i"

Treigladau

Rhan allweddol o ramadeg yr Aeleg yw'r treigladau.

Mae Llyfr Dèir yn cynnwys y testun Gaeleg hynaf o'r Alban, fel y gwelir ar ymylon y dudalen hon oddi wrth Efengyl Mathew.

Nodir y treiglad meddal drwy ychwanegu *h* ar ôl llythyren:

- *caileag* → *chaileag* "merch", *beag* → *bheag* "bach", *faca* → *fhaca* "gwelodd", *snog* → *shnog* "neis"

Nid yw'r orgraff yn dangos treiglad meddal *l*, *n* nac *r*, ac nid yw'n effeithio ar eiriau sy'n dechrau â llafariad nac ar eiriau sy'n dechrau ag *sg*, *sm*, *sp*, nac *st*.

Ar y llaw arall, mae **meinhau** neu daflodoli yn newid cytsain ar ddiwedd gair drwy ysgrifennu'r llythyren *i* o'i blaen, fel arfer:

- *facal* → *facail* "gair", *balach* → *balaich* "bachgen", *òran* → *òrain* "cân", *ùrlar* → *ùrlair* "llawr"

Bydd meinhau yn aml yn newid llafariad sillaf olaf gair hefyd:

- *cailleach* → *caillich* "hen wraig", *ceòl* → *ciùil* "cerddoriaith", *fiadh* → *féidh* "carw", *cas* → *cois* "troed"

Nid yw meinhau'n effeithio ar eiriau sy'n gorffen â llafariad (e.g. *bàta* "boat") neu ar gytseiniaid sydd eisoes yn fain (e.g. *sràid* "street").

Gellir esbonio y rhan fwyaf o achosion o feinhau cytsain yn hanesyddol fel dylanwad taflodol llafariad blaen (megis -*i*) o flaen y gytsain yng nghyfnodau cynnar yr iaith. Er bod y llafariad hon wedi diflannu erbyn hyn, mae'r effaith ar y gytsain ar ei hôl yn parhau.[13] Yn yr un modd y câi cytsain gychwynnol ei threiglo'n feddal gan lafariad olaf y gair blaenorol, ond nid yw hon yn dal i fod yn yr iaith fodern.[14]

Mae llawer o gytseiniaid ar ddiwedd geiriau wedi diflannu yn natblygiad Gaeleg yr Alban hefyd, ac mae olion y cytseiniaid hyn i'w gweld wrth ychwanegu llythrennau megis *n*-, *h*- a *t*- at eiriau ar ôl y fannod a'r rhagenwau meddiannol,[15] er enghraifft, *athair* "tad", *a h-athair* "ei thad", *ar n-athair* "ein tad", *an t-athair* "y tad".

Cyfeiriadau

1. Census KS206SC - Language - Scotland (http://www.scotlandscensus.gov.uk/documents/censusresults/release2a/scotland/KS206SC.xls%7C2011)
2. "News Release - Scotland's Census 2001 - Gaelic Report" (http://www.gro-scotland.gov.uk/press/news2005/scotlands-census-2001-gaelic-report.html) o wefan General Registrar for Scotland, 10 Hydref 2005. Adalwyd 27 Rhagfyr 2007
3. "Oifis Iomairtean na Gaidhlig (http://www.gov.ns.ca/oga/aboutgaelic.asp?lang=en)
4. "Language by State - Scottish Gaelic" (http://www.mla.org/map_data_states&mode=lang_tops&lang_id=636) ar wefan *Modern Language Association*. Adalwyd 27 Rhagfyr 2007
5. "Languages Spoken At Home" (http://web.archive.org/web/20070621144459/http://www.omi.wa.gov.au/WAPeople%5CSect1%5CTable%201p04%20Aust.pdf) o wefan Llywodraeth Awstralia *Office of Multicultural Interests*. Adalwyd 27 Rhagfyr 2007

6. MacAulay, Donald (1992). *The Celtic Languages* (http://books.google.co.uk/books?id=y3kIq1DYAkMC&printsec=frontcover&dq=the+celtic+languages&hl=en&sa=X&ei=INpiUrTpBqaU0AXe-YGwBw&ved=0CEYQ6AEwBA#v=onepage&q=the%20celtic%20languages&f=false). Cambridge University Press. t. 141. ISBN 0521231272. – quoting census data. No data recorded for monolingual Gaelic speakers from 1981
7. Kenneth MacKinnon (2003). Census 2001 Scotland: Gaelic Language – first results (http://lrrc3.sas.upenn.edu/popcult/CLPP/Census%202001%20-%20Gaelic1.htm).
8. Macleod, Murray. *Mod's fluent youth speaks volumes for Gaelic education (http://news.scotsman.com/royalnationalmod/Mods-fluent-youth-speaks-volumes.3471169.jp)* (en) , *The Scotsman*, 17 Hydref 2007.
9. List of declarations made with respect to treaty No. 148 (http://conventions.coe.int/treaty/Commun/ListeDeclarations.asp?NT=148&CM=1&DF=&CL=ENG&VL=1)
10. Testun swyddogol Deddf Gaeleg yr Alban (Yr Alban) 2005 (http://www.legislation.gov.uk/asp/2005/7/contents)
11. Gaeleg yr Alban yn Nova Scotia (http://www.gov.ns.ca/oga/aboutgaelic.asp?lang=en), *Office of Gaelic Affairs*
12. *Companion to the Oxford English Dictionary*, Tom McArthur, Gwasg Prifysgol Rhydychen, 1994
13. Lewis & Pedersen (1989), §167ff; Calder (1923), §6
14. Thurneysen (1946), §230ff; Calder (1923), §19
15. Thurneysen (1946), §§230, 236ff; Calder (1923), §§13, 48

Gweler hefyd

- Geiriaduron Gaeleg yr Alban

Argraffiad Gaeleg yr Alban
Wicipedia, y gwyddoniadur rhydd

Chwiliwch am ***Gaeleg yr Alban*** yn Wiciadur.

Ieithoedd Celtaidd/Celteg

Brythoneg - *(P-Celteg)* **Goideleg - *(Q-Celteg)***

Llydaweg · Cernyweg · Cymraeg | Gwyddeleg · Manaweg · Gaeleg yr Alban

Gwelwch hefyd: Ieithyddiaeth · Y Celtiaid · Gwledydd Celtaidd

*Eginyn erthygl sydd uchod am **Yr Alban**. Gallwch helpu Wicipedia drwy ychwanegu ato (https://cy.wikipedia.org/w/index.php?title=Gaeleg_yr_Alban&action=edit)*

Wedi dod o "https://cy.wikipedia.org/w/index.php?title=Gaeleg_yr_Alban&oldid=8729532"

Newidiwyd y dudalen hon ddiwethaf ar 22 Gorffennaf 2019, am 21:06.

Mae testun y dudalen ar gael dan drwydded Creative Commons Attribution-ShareAlike; gall fod telerau ychwanegol perthnasol. Gweler Telerau Defnyddio'r Drwydded am fanylion pellach.